

TBR 2023/88

EU-Noodverordening voor hernieuwbare energie

Helaas geen broodnodige versnelling?

mr. E.M.N. Noordover^[1]

1. Inleiding

De energievoorziening staat onder druk. Sinds de inval in Oekraïne kunnen Europese landen niet langer uitgaan van een goed gevulde gasopslag en de gasprijzen zijn het afgelopen jaar door het dak gegaan. Dit heeft tot grote maatschappelijke onrust geleid. De Europese Commissie (hierna: de Commissie) speelt in op deze ontwikkelingen door een nieuw, tijdelijk voorstel voor een verordening van de Europese Raad in te dienen om de realisatie van bepaalde projecten voor hernieuwbare energie te versnellen (hierna: de Noodverordening).^[2] In dit artikel wordt verkend wat de potentiële gevolgen van de Noodverordening voor Nederland zijn.

Het artikel gaat eerst in op de beweegredenen van de Noodverordening en de Europese grondslag daarvan (par. 2). Vervolgens wordt stilgestaan bij de gevolgen van de Noodverordening op het vergunningsverleningsproces voor duurzame energieprojecten in Nederland (par. 3). Daarna komen de specifieke bepalingen uit de Noodverordening voor de verschillende duurzame energieprojecten ter sprake. Daarbij wordt ook steeds bekeken welke mogelijke gevolgen die bepalingen kunnen hebben voor Nederland (par. 4). Er wordt afgesloten met een conclusie (par. 5).

2. Grondslag en achtergrond van de Noodverordening

De Commissie stelt de Noodverordening vast op basis van de procedure van artikel 122 van het Verdrag betreffende de Europese Unie, die de mogelijkheid biedt *'te besluiten tot maatregelen die passend zijn voor de economische situatie, met name indien zich bij de voorziening van bepaalde producten, in het bijzonder op energiegebied, ernstige moeilijkheden voordoen'*. Deze procedure houdt in dat het voorstel niet langs het Europese Parlement hoeft, maar in werking treedt wanneer de lidstaten ermee instemmen.

De Noodverordening is in werking getreden op 30 december 2022.^[3] De Noodverordening geldt vervolgens voor een periode van 18 maanden, met een mogelijkheid tot verlenging indien nodig.^[4] Behoudens verlenging geldt de Noodverordening dus tot 30 juni 2024.

In de overwegingen van de Noodverordening wordt eerst ingegaan op de achterliggende redenen van de Noodverordening. Er wordt op gewezen dat er slechts een beperkte hoeveelheid gas van de Russische Federatie naar de Europese Unie komt en dat Rusland zijn gasvoorziening heeft gemilitariseerd. Daardoor is de gasmarkt zeer instabiel, wat ook economische en maatschappelijke gevolgen heeft. Om de dreigende negatieve economische gevolgen te minimaliseren en de inzet van hernieuwbare energiebronnen te versnellen, zijn de voorgestelde maatregelen voor versnelling van de realisatie van hernieuwbare energieproductie dringend

noodzakelijk. De Noodverordening verwijst ook naar de Richtlijn hernieuwbare energie^[5] voor de toepassing van de daarin opgenomen definities. Als gevolg van deze verwijzing moet de Noodverordening dus in samenhang worden gelezen met de Richtlijn hernieuwbare energie.

De Noodverordening werkt rechtstreeks door in de nationale rechtsorde van lidstaten, waaronder Nederland. Daarbij heeft de Noodverordening het karakter van een nationale wet, waarbij de bepalingen uit de Noodverordening voorrang hebben boven puur nationale wet- en regelgeving. De Noodverordening hoeft voor de werking daarvan in Nederland dus niet te worden omgezet naar een nationale wet of regel. Wel kan het nodig zijn om voor de toepassing van de Noodverordening regels ter uitwerking daarvan op te nemen. Dit betreft bijvoorbeeld het aanwijzen van overheidsorganen met bevoegdheid ten aanzien van normering uit een verordening of nationale keuzes ter uitwerking van de verordening, waar die keuze bestaat op basis van de verordening. Ter illustratie bevat de Noodverordening een dergelijke keuzemogelijkheid voor Nederland bij het opleggen van een drempel voor de verkrijging van een omgevingsvergunning van rechtswege voor zonne-installaties.^[6] Kortom, sinds 30 december 2022 zijn de regels uit de Noodverordening van toepassing binnen de Nederlandse rechtsorde en moeten aanvragen voor projecten die vallen binnen de reikwijdte van de Noodverordening in overeenstemming daarmee worden behandeld.

Namens het kabinet is een appreciatie gegeven over het voorstel van de Noodverordening (hierna: de appreciatie).^[7] Daarin geeft de Minister voor Klimaat en Energie een analyse van de potentiële gevolgen van het voorstel van de Noodverordening voor Nederland. Deze appreciatie wordt betrokken in dit artikel bij de analyse van de potentiële gevolgen voor het Nederlandse rechtssysteem. Daarbij is wel van belang dat de appreciatie was gebaseerd op het voorstel van de Noodverordening, en de definitieve tekst van de Noodverordening ten opzichte van het voorstel nog is gewijzigd.

Verder is bij brief van 17 april 2023 namens de Commissie gereageerd op vragen van de Eerste Kamer over het voorstel van de Noodverordening (hierna: de reactiebrief).^[8] Ook deze reactiebrief wordt in dit artikel betrokken. In de reactiebrief staat onder meer dat de Noodverordening tijdelijke, evenredige en buitengewone maatregelen bevat met het oog op een onmiddellijke versnelling van sommige vergunningsprocedures voor bepaalde projecten op het gebied van hernieuwbare energie. Hiermee moeten de gevolgen van de energiecrisis worden verzacht.

Door IPO, VNG, Kenniscentrum Europa Decentraal en NP RES, met inbreng van de ministeries van EZK, BZK en OCW, is de 'Toelichting voor gemeenten en provincies EU-Noodverordening hernieuwbare energie' van 27 april 2023 opgesteld (hierna: de Toelichting). Ook deze Toelichting wordt meegenomen in dit artikel. Het volgende citaat uit de Toelichting wordt daarbij onderschreven: '*De verordening is niet op alle punten duidelijk. [...] Dat maakt dat de Noodverordening niet op alle onderdelen eenvoudig valt te interpreteren*'.^[9] Zoals uit dit artikel mag blijken, zijn niet alle gevolgen van de Toelichting direct en helder te overzien.

3. Toepassing op het vergunningverleningsproces

Het toepassingsbereik van de Noodverordening betreft vergunningsprocedures die van toepassing zijn op de productie van energie uit hernieuwbare energiebronnen. Daarvoor worden tijdelijke noodregels vastgesteld om de procedures te versnellen. De Noodverordening geeft bijzondere aandacht voor specifieke hernieuwbare energietechnologieën of specifieke soorten hernieuwbare energieprojecten waarmee het tempo van de inzet van

hernieuwbare energiebronnen in de Europese Unie op korte termijn kan worden bespoedigd.^[10] De Noodverordening definieert de vergunningsprocedure voor hernieuwbare energieprojecten als:

‘de procedure die alle relevante administratieve vergunningen omvat die worden afgegeven voor het bouwen, de repowering en exploitatie van installaties voor de productie van energie uit hernieuwbare bronnen, met inbegrip van warmtepompen, en op dezelfde locatie gelegen energieopslagfaciliteiten en activa die nodig zijn voor de aansluiting op het net, met inbegrip van vergunningen voor aansluiting op het net en milieubeoordelingen, indien deze vereist zijn.’^[11]

Het gaat hier dus, naast het bouwen, repoweren en exploiteren van hernieuwbare energieprojecten, ook om de bijbehorende kabels, leidingen, trafo's en onderstations. Ook batterij-energieopslagsystemen (hierna: BEOS) vallen hieronder, mits deze op dezelfde locatie liggen als het duurzame energieproject.^[12] Hierbij kan worden gedacht aan de plaatsing van BEOS bij een wind- of zonnepark. Deze procedure omvat alle administratieve stadia, beginnende met de bevestiging van de ontvangst van de volledige aanvraag door de betrokken instantie en eindigend met de kennisgeving van het definitieve besluit over het resultaat van de procedure door de betrokken instantie.^[13]

Naar Nederlands recht omvat deze definitie in ieder geval vergunningen verleend op basis van de Wabo, de Waterwet, de Wet natuurbescherming (Wnb) en de Wet beheer rijkswaterstaatswerken (Wbr). Gezien de looptijd van de Noodverordening valt ook de Omgevingswet hieronder en dus ook eventuele vergunningsprocedures die daaronder worden gestart.

Het is onduidelijk of planologische besluiten op grond van de Wro, zoals een bestemmingsplan of inpassingsplan, ook onder de omschrijving van het begrip ‘vergunningsprocedure’ vallen en daarmee onder de reikwijdte van de Noodverordening. Indien dit niet het geval is, ontstaat een onverklaarbaar verschil tussen een project waarvoor een omgevingsvergunning strijdig gebruik (art. 2.1 lid 1 sub c Wabo) wordt verleend en een project waarvoor een bestemmingsplan (art. 3.1 Wro) wordt vastgesteld. De omgevingsvergunning strijdig gebruik valt onder de reikwijdte van de Noodverordening, terwijl het bestemmingsplan daar niet onder valt. Dit onderscheid zou een reden kunnen zijn om bij een project specifiek te kiezen voor een omgevingsvergunning strijdig gebruik om gebruik te kunnen maken van de Noodverordening. Gezien het doel van de Noodverordening, namelijk versnelling van besluitvorming over duurzame energieprojecten, is wel verdedigbaar dat ook planologische besluiten hieronder vallen. Eventueel kan een verzoek tot wijziging of vaststelling van een planologisch besluit gelijk worden gesteld met de in de Noodverordening genoemde aanvraag. Het feit dat de Noodverordening voor de start van de vergunningsprocedure aansluit bij de bevestiging van de ontvangst van de volledige aanvraag maakt de toepasbaarheid daarvan op planologische besluiten echter complex.

De Noodverordening is dus van toepassing op alle vergunningsprocedures met een aanvangsdatum binnen de periode waarin de Noodverordening van kracht is.^[14] Het proces van vergunningverlening begint volgens de definitie daarvan bij de bevestiging van de ontvangst van de volledige aanvraag door het bevoegd gezag. Voor Nederland rijst dan de vraag hoe om te gaan met de toets of een vergunningaanvraag volledig is. Vaak genoeg reageert het bevoegd gezag op een aanvraag met de mededeling dat aanvullende informatie nodig is. Om

discussie te voorkomen over de toepassing van de Noodverordening is het dan ook te verkiezen dat vanuit het betreffende bevoegd gezag schriftelijk een bevestiging volgt dat de aanvraag volledig is. Niettemin vormt een dergelijke schriftelijke bevestiging naar mijn mening geen voorwaarde voor de toepassing van de regels uit de Noodverordening. Het vormt slechts één van de stappen binnen de vergunningsprocedure. Uit de tekst van de Noodverordening volgt immers de toepasselijkheid daarvan op alle vergunningsprocedures met een aanvangsdatum binnen de periode waarin deze van kracht is. Wat de specifieke aanvangsdatum is, volgt niet zonder meer uit de Noodverordening. Verdedigbaar is dat dit het moment betreft waarop de vergunningsaanvraag als volledig kan worden beschouwd, waarbij het naar mijn mening niet afhankelijk is van een schriftelijke bevestiging van het bevoegd gezag of dit het geval is.

De toepassing van de Noodverordening op de besluitvorming over een duurzaam energieproject eindigt vervolgens bij de kennisgeving van de definitieve beslissing over de uitkomst van de procedure door het bevoegd gezag.

Het is belangrijk om in gedachten te houden dat de Noodverordening alleen geldt voor vergunningsprocedures die beginnen tijdens de toepassing van de Noodverordening, dus na 30 december 2022. De Noodverordening bevat wel de mogelijkheid voor lidstaten, zoals Nederland, om deze verordening ook toe te passen op lopende vergunningsprocedures die niet vóór 30 december 2022 hebben geleid tot een definitief besluit, mits dit de vergunningsprocedure verkort en de reeds bestaande wettelijke rechten van derden worden beschermd.^[15] Oftewel, er bestaat de mogelijkheid om de bepalingen uit de Noodverordening alsnog van toepassing te verklaren op aanvragen die zijn ingediend voordat de Noodverordening van kracht werd. In Nederland is nog geen keuze gemaakt voor het eventueel van toepassing verklaren van delen van de Noodverordening op al lopende procedures. Mocht het voor een initiatief gewenst zijn alsnog gebruik te maken van de mogelijkheden onder de Noodverordening, dan zou een voor 30 december 2022 ingediende aanvraag eventueel kunnen worden ingetrokken en opnieuw kunnen worden ingediend. Alle termijnen voor behandeling van die aanvraag gaan dan opnieuw lopen, en naar strikte uitleg van de Noodverordening is dan verdedigbaar dat de nieuwe aanvraag onder de werking daarvan valt.

De Noodverordening bevat ook de mogelijkheid voor Nederland om projecten op het gebied van hernieuwbare energie, alsmede energieopslagprojecten en elektriciteitsnetprojecten die nodig zijn om hernieuwbare energie in het elektriciteitssysteem te integreren, vrij te stellen van de m.e.r.-richtlijn en de Vogel- en Habitatrichtlijn, op voorwaarde dat het project is gelegen in een gebied dat is aangewezen voor hernieuwbare energie of elektriciteitsnetten voor de daarmee verband houdende netwerkinfrastructuur die nodig is om hernieuwbare energie in het elektriciteitssysteem te integreren. Voornoemd gebied moet zijn aangewezen en daarbij zijn onderworpen aan een plan-MER.^[16] Ten aanzien van deze mogelijkheid heeft de Minister voor Klimaat en Energie aangegeven geen gebruik daarvan te maken, mede vanwege de doorlooptermijn van de benodigde wetswijziging voor de zogenoemde kan-bepaling in dit artikel en de tijdelijke werking (t/m juni 2024) van de Noodverordening.^[17] Deze mogelijkheid tot het aanwijzen van gebieden is ook opgenomen in het voorstel voor herziening van de Richtlijn hernieuwbare energie (hierna: RED III).^[18] Ook RED III bevat maatregelen om vergunningsprocedures voor hernieuwbare energieprojecten te versoepelen en te versnellen. Eén van de maatregelen om dit te bewerkstelligen betreft de aanwijzing van gebieden door lidstaten voor de versnelde realisatie van hernieuwbare energieprojecten (zogenaamde *acceleration areas*, eerder 'go-to'-gebieden). Onder

voorwaarden kan voor deze gebieden een vrijstelling gelden van de verplichting om een milieueffectrapportage op projectniveau uit te voeren (o.g.v. de MER-richtlijn). Deze mogelijkheid is dus vooruitlopend op RED III opgenomen in de Noodverordening, maar daarvan wordt in Nederland geen gebruik gemaakt.

4. Specifieke regels voor energieprojecten

De Noodverordening bevat regels van toepassing op het vergunningverleningsproces voor duurzame energieprojecten, zoals hiervoor omschreven. Deze regels zijn of generiek van toepassing voor alle soorten energieprojecten of enkel op specifiek omschreven projecten. Hierna wordt achtereenvolgend ingegaan op de aanwijzing van duurzame energieprojecten als zijnde van hoger openbaar belang (par. 4.1), de versnelling van de vergunningsprocedure voor zonne-installaties (par. 4.2), de repowering van energiecentrales (par. 4.3) en warmtepompen (par. 4.4). Per onderwerp wordt eerst beschreven welke regels de Noodverordening daarover bevat en vervolgens een analyse gegeven van de mogelijke gevolgen daarvan voor Nederland.

4.1 Hoger openbaar belang

4.1.1 Regels in de Noodverordening

De eerste maatregel geeft aan dat de planning, bouw en exploitatie van installaties voor de productie van energie uit hernieuwbare bronnen, de aansluiting ervan op het net, het bijbehorende net zelf of opslagactiva, geacht worden van hoger openbaar belang te zijn en de volksgezondheid en de openbare veiligheid te dienen bij de toepassing van de Vogel-^[19] of Habitatrictlijn^[20] en de Kaderrichtlijn Water.^[21] Meer specifiek betekent dit het volgende:

- Bij het verlenen van een natuurvergunning met toepassing van de zogeheten ADC-toets^[22] is volgens de Noodverordening bij de realisatie van een duurzaam energieproject sprake van een dwingende reden van groot openbaar belang;
- Bij het verlenen van een natuurontheffing voor verboden ten aanzien van Habitatrictlijnsoorten moet onder andere worden bepaald of sprake is van één van de bij wet genoemde belangen, onder meer het belang van de volksgezondheid, de openbare veiligheid of andere dwingende redenen van groot openbaar belang.^[23] Uit de Noodverordening volgt dat met de realisatie van een duurzaam energieproject is voldaan aan deze belangen;
- Bij het verlenen van een natuurontheffing voor verboden ten aanzien van vogels moet onder andere worden bepaald of sprake is van één van de bij wet genoemde belangen, onder meer het belang van de volksgezondheid en openbare veiligheid.^[24] Uit de Noodverordening volgt dat met de realisatie van een duurzaam energieproject is voldaan aan deze belangen;
- Het niet voldoen aan de Kaderrichtlijn Water bij nieuwe veranderingen of wijzigingen, zoals de realisatie van een duurzaam energieproject, is mogelijk, indien de redenen voor die veranderingen of wijzigingen van hoger openbaar belang zijn.^[25] Met de Noodverordening is gegeven dat duurzame energieprojecten een dergelijk hoger openbaar belang behartigen. Als gevolg daarvan mogen deze projecten, onder voorwaarden, leiden tot een verslechtering van de waterkwaliteit.

Voorts geeft de Noodverordening aan dat bij de plannings- en vergunningsprocedure voorrang wordt gegeven aan de bouw en exploitatie van installaties voor de productie van energie uit hernieuwbare bronnen en de daarmee verband houdende ontwikkeling van netwerkinfrastructuur wanneer in individuele gevallen rechtmatige belangen worden afgewogen, in ieder geval voor projecten die van hoger openbaar belang worden geacht. Ter zake van beschermde soorten geldt dit alleen indien en voor zover passende instandhoudingsmaatregelen voor soorten worden getroffen die bijdragen tot het behouden of herstellen van de populaties in een gunstige staat van instandhouding, en voor dat doel voldoende financiële middelen en gebieden ter beschikking worden gesteld.^[26]

In de reactiebrief op vragen van de Eerste Kamer wordt door de Commissie duidelijkheid verschaft over onder meer het hoger openbaar belang voor duurzame energieprojecten, over de gevolgen van dat beginsel voor de naleving van de juridische inhoud van de Vogel- en Habitatrichtlijn en de Kaderrichtlijn Water. Daarin wordt erop gewezen dat met de aanduiding als hoger openbaar belang de andere voorwaarden uit de genoemde richtlijnen niet komen te vervallen. Daarbij merkt de Commissie het volgende op:

'Aannemende dat installaties voor hernieuwbare energie van groot openbaar belang zijn en de volksgezondheid en de openbare veiligheid dienen, zouden dergelijke projecten, waar nodig, louter kunnen profiteren van een vereenvoudigde beoordeling in het kader van de bestaande afwijkingen krachtens de drie richtlijnen, met onmiddellijke ingang. Dit vermoeden is echter weerlegbaar en kan, indien de omstandigheden daartoe nopen, in specifieke gevallen worden weerlegd.'^[27]

Verder staat in de reactiebrief dat het ook voorheen al mogelijk was om duurzame energieprojecten aan te merken als zijnde van groot openbaar belang. Het doel van de invoering van deze maatregel op EU-niveau is een grotere mate van samenhang en consistentie tussen de lidstaten te waarborgen bij de behandeling van projecten op het gebied van hernieuwbare energie. In de Noodverordening is flexibiliteit voor de lidstaten opgenomen om de toepassing van dit vermoeden toe te spitsen op specifieke technologieën en delen van hun grondgebied, of op bepaalde technische kenmerken overeenkomstig de prioriteiten in hun geïntegreerde nationale energie- en klimaatplannen.

4.1.2 Gevolgen voor Nederland?

De Noodverordening heeft dus op twee manieren potentieel gevolgen voor duurzame energieprojecten:

- Door de aanwijzing als zijnde hoger openbaar belang;
- Door het verlenen van voorrang in de belangenafweging.

Het aanwijzen als zijnde hoger openbaar belang heeft naar alle waarschijnlijkheid geen belangrijke gevolgen voor de Nederlandse rechtspraak. Ten eerste wordt er zelden tot nooit een ADC-toets uitgevoerd, en naar mijn weten in ieder geval nog nooit voor een duurzaam energieproject. Ten tweede staat bij verlening van natuuronthefingen op basis van rechtspraak al vast dat duurzame energieprojecten vallen onder één van de in de wet genoemde belangen.^[28] In de appreciatie namens het kabinet wordt ook opgemerkt dat duurzame energieprojecten al kwalificeren als dwingende reden van groot openbaar belang, zodat de Noodverordening op

dit punt geen toegevoegde waarde heeft (behalve mogelijk in juridische procedures over de uitleg van die term).^[29] Ten derde speelt de aanduiding als hoger openbaar belang in het kader van de Waterwet waarschijnlijk geen relevante rol voor duurzame energieprojecten. Weinig duurzame energieprojecten ondergaan een relevante toetsing aan de regelgeving voor waterkwaliteit. Potentieel kan worden gedacht aan wind- en zonneparken op binnenwateren.

Overigens is hier dus sprake van een weerlegbaar vermoeden dat sprake is van een hoger openbaar belang, wat betekent dat derden dit kunnen aanvechten. Uit de reactiebrief volgt dat met de Noodverordening niet bij wet vaststaat dat altijd sprake is van een hoger openbaar belang. Voor de onderbouwing daarvan biedt de Noodverordening wel een basis, maar die onderbouwing is blijkens de reactiebrief nog wel weerlegbaar. Afhankelijk van deze weerlegging van het vermoeden kan vervolgens niet worden volstaan met een verwijzing naar de Noodverordening voor de onderbouwing van een hoger openbaar belang. En een rechter kan dus toetsen of sprake is van een hoger openbaar belang.

Het verlenen van voorrang aan een duurzaam energieproject in het kader van de belangenafweging kan potentieel wel een positief effect hebben voor de besluitvorming over dergelijke projecten. Op basis van art. 3:4 Awb moeten de rechtstreeks bij het besluit betrokken belangen worden afgewogen en mogen de voor een of meer belanghebbenden nadelige gevolgen van een besluit niet onevenredig zijn in verhouding tot de met het besluit te dienen doelen. Bij de afweging van belangen die zijn gediend met de opwek van duurzame energie door middel van een wind- of zonnepark of andere duurzame energiebron kan dan met verwijzing naar de Noodverordening worden gesteld dat de effecten daarvan voor de omgeving aanvaardbaar zijn en zwaarder mogen wegen dan de belangen van derden.

De Noodverordening formuleert dwingend dat bij de plannings- en vergunningsprocedure voorrang wordt gegeven wanneer in individuele gevallen rechtmatige belangen worden afgewogen, in ieder geval voor projecten die van hoger openbaar belang worden geacht. Moet dit zo worden gelezen dat bij toetsing van een aanvraag voor een vergunning de belangen van omwonenden, bedrijven of natuur per definitie ondergeschikt moeten zijn aan het belang dat wordt gediend met het duurzame energieproject? Deze lezing is gezien de tekst van de Noodverordening wel verdedigbaar: de belangen gediend met het duurzame energieproject moeten voorrang krijgen op de andere belangen. Dit ontslaat natuurlijk niet van de verplichting om een besluit zorgvuldig voor te bereiden en deugdelijk te motiveren.^[30] Vanwege deze verplichtingen moet nog wel inzicht worden verschaft in de potentiële effecten en belangen en moet een besluit goed worden gemotiveerd.

Ten aanzien van beschermde soorten geldt de voorrangpositie van duurzame energieprojecten in de belangenafweging alleen indien en voor zover passende instandhoudingsmaatregelen voor soorten worden getroffen die bijdragen tot het behouden of herstellen van de populaties in een gunstige staat van instandhouding, en voor dat doel voldoende financiële middelen en gebieden ter beschikking worden gesteld. Hoe invulling hieraan moet worden gegeven is lastiger in te schatten. Bij de verlening van een natuurvergunning of natuuronthefing moet immers al worden getoetst aan de gevolgen voor de staat van instandhouding.^[31]

De verkrijging van een natuurvergunning of -onthefing is veelal afhankelijk van het uit te voeren ecologische onderzoek. Dit onderzoek kan veel tijd en geld kosten en bepalend zijn voor de timing van het indienen van de aanvragen. Dit onderzoek is bijvoorbeeld afhankelijk van bepaalde jaargetijden. Aan de noodzaak dit onderzoek

uit te voeren voordat de aanvragen kunnen worden ingediend, doet de Noodverordening niet af. De materiële onderbouwing van de potentiële ecologische effecten van deze aanvragen en de daarop te verlenen besluiten wordt door de Noodverordening niet anders. De beperkte looptijd van de Noodverordening is in het licht van die onderzoeksverplichting ook een potentiële belemmering voor de bruikbaarheid daarvan voor verlening van een natuurvergunning- of ontheffing.

4.2 Versnelling vergunningsprocedure zonne-installaties

4.2.1 Regels in de Noodverordening

In de Noodverordening zijn specifieke bepalingen opgenomen met betrekking tot vergunningverlening voor zonne-energie installaties. Onder apparatuur voor zonne-energie verstaat de Noodverordening apparatuur die zonne-energie omzet in thermische of elektrische energie, met inbegrip van apparatuur voor thermische zonne-energie en fotovoltaïsche apparatuur.^[32]

De vergunningsprocedure voor de installatie van apparatuur voor zonne-energie en op dezelfde locatie gelegen energieopslagfaciliteiten, met inbegrip van in gebouwen geïntegreerde zonne-energie-installaties en daken met zonne-energieapparatuur, in bestaande of toekomstige kunstmatige constructies, met uitzondering van oppervlakken van kunstmatige wateren, duurt volgens de Noodverordening maximaal drie maanden, mits het primaire doel van dergelijke constructies niet de productie van zonne-energie is.^[33] Verder stelt de Noodverordening dat de verplichting om een milieueffectbeoordeling uit te voeren of een project-MER op te stellen op basis van de m.e.r.-richtlijn^[34] voor installaties van apparatuur voor zonne-energie niet van toepassing is.^[35]

Nederland kan bepaalde gebieden of constructies uitsluiten van de toepassing van de drie maanden termijn voor vergunningverlening of het vervallen van de m.e.r.-(beoordelings)plicht voor apparatuur voor zonne-energie vanwege de bescherming van cultureel of historisch erfgoed, of vanwege nationale defensiebelangen of veiligheid.^[36]

Voor de vergunningsprocedure voor installatie van apparatuur voor zonne-energie, inclusief voor zelfverbruikers van hernieuwbare energie met een maximumvermogen van 50 kW, wordt de vergunning geacht verleend te zijn indien het bevoegd gezag een maand na de aanvraag nog niet heeft geantwoord, op voorwaarde dat het vermogen van de apparatuur voor zonne-energie het bestaande vermogen van de aansluiting op het distributienet niet overschrijdt.^[37] Als de genoemde drempel van 50 kW tot aanzienlijke administratieve lasten of beperkingen voor de exploitatie van het elektriciteitsnet leidt, kan Nederland een lagere drempel toepassen, mits die hoger blijft dan 10,8 kW.^[38]

4.2.2 Gevolgen voor Nederland?

Voor zover installaties voor zonne-energie in Nederland volledig vergunningvrij kunnen worden gerealiseerd, heeft de Noodverordening geen toegevoegde waarde. De Noodverordening regelt tenslotte de mogelijkheid van een snellere vergunningsprocedure, dan wel de verlening van een vergunning van rechtswege. Voor bijvoorbeeld

de plaatsing van zonnepanelen op daken is veelal geen vergunning nodig, zodat de Noodverordening daarvoor geen gevolgen heeft.^[39]

Voor welke installaties voor zonne-energie kan de Noodverordening wel gevolgen hebben voor de verlening van vergunningen? In ieder geval niet voor grondgebonden zonneparken. Dit kan worden afgeleid uit de zinsnede *'mits het primaire doel van dergelijke constructies niet de productie van zonne-energie is'*. Deze omschrijving geeft de indicatie dat het gaat om zonneparken op land, aangezien het primaire doel van die constructies de productie van zonne-energie is. Dit sluit ook aan bij het volgende citaat uit overweging 10 van de Noodverordening:

'De huidige omstandigheden, en vooral de volatiele elektriciteitsprijzen, nopen tot onmiddellijk optreden om de vergunningsprocedures aanzienlijk te versnellen, teneinde te waarborgen dat apparatuur voor zonne-energie sneller kan worden geïnstalleerd op kunstmatige constructies, wat doorgaans minder ingewikkeld is dan constructies op de grond en snel kan helpen de gevolgen van de actuele energiecrisis te mitigeren, mits het net stabiel, betrouwbaar en veilig blijft.'

Het plaatsen van zonnepanelen op daken of constructies met een ander doel dan de productie van zonne-energie valt wel onder de reikwijdte van de Noodverordening.

De Toelichting benoemt de volgende zaken waarop de Noodverordening van toepassing kan zijn, namelijk zonnepanelen voor elektriciteit, zonneboilers voor warm water, thuisbatterijen en warmwateropslag. Verder kan volgens de Toelichting worden gedacht aan de aanleg van zonnepanelen op overdekte parkeerplaatsen of op dijken, want die constructie heeft een ander doel dan energieproductie.^[40] In het verlengde daarvan kan ook worden gedacht aan zonnepanelen op geluidsschermen. Voor al deze constructies geldt dus dat de plaatsing van zonnepanelen daarop valt binnen de reikwijdte van de Noodverordening.

Indien voor de realisatie van installaties voor zonne-energie nog wel een vergunning nodig is, dan mag de procedure tot verlening van die vergunning maximaal drie maanden duren. Deze periode van drie maanden levert enkel tijdswinst op indien de vergunning wordt voorbereid met de uniforme openbare voorbereidingsprocedure van afdeling 3.4 Awb (hierna: de UOV). De termijn voor besluitvorming binnen de UOV is immers zes maanden, met de mogelijkheid te verlengen.^[41] Als de vergunning wordt verleend met de reguliere procedure, waarvoor de beslistermijn acht weken is, dan treedt hier dus geen tijdswinst op.

Op de vergunningplicht voor realisatie van installaties voor zonne-energie is een nuance bij een vermogen van maximaal 50 kW. Hier wordt namelijk een vergunning van rechtswege geïntroduceerd, mits er voldoende ruimte is op de aansluiting van het elektriciteitsnet. Om een vergunning van rechtswege te voorkomen, moet binnen een maand op de aanvraag worden gereageerd. De tekst van de Noodverordening is hier onduidelijk wat voor antwoord of reactie op de aanvraag wordt verwacht. Volgens de Toelichting is een ontvangstbevestiging waarschijnlijk niet een antwoord als hier bedoeld, maar is ook niet vereist dat een besluit is genomen.^[42] Mocht hier worden bedoeld dat binnen vier weken een besluit op de aanvraag moet zijn genomen, dan is dit in ieder geval een stuk sneller dan de termijn van acht weken die regulier geldt voor een besluit op aanvraag.^[43] Wel wijst de Toelichting op de mogelijkheid de beslistermijn te verlengen, waardoor er sprake kan zijn van een antwoord in de zin van de Noodverordening.^[44] Overigens geldt de mogelijkheid van een vergunning van

rechtswege bij een vermogen van maximaal 50 kW voor alle aanvragen voor een installatie voor een zonne-energie, dus ook voor een grondgebonden zonnepark.

Volgens de appreciatie staat het kabinet positief tegenover dit voorstel van de Noodverordening. Zij wees erop dat de realisatie van zon op dak in Nederland meestal al vergunningvrij is. Waar nog wel een vergunning nodig is, bij monumenten en in bepaalde gevallen in beschermde dorps- en stadsgezichten, hecht het kabinet eraan dat snelheid niet ten koste gaat van een gedegen proces. Behoud van cultureel erfgoed moet volgens het kabinet immers zorgvuldig gebeuren.^[45] Ondanks deze opmerking over cultureel erfgoed is naar mijn weten nog geen gebruik gemaakt van de bevoegdheid in de Noodverordening om bepaalde gebieden of constructies uit te sluiten van de toepassing van de Noodverordening.

Het uitsluiten van de toepassing van de verplichtingen tot een uitvoeren van een m.e.r.-beoordeling of opstellen van een MER heeft gezien de huidige praktijk weinig toegevoegde waarde. Uit de rechtspraak kan namelijk vooralsnog worden afgeleid dat installaties voor zonne-energie niet vallen onder één van de activiteiten genoemd in de bijlage bij het Besluit-m.e.r.^[46]

4.3 Repowering van energiecentrales

4.3.1 Regels in de noodverordening

De meeste duurzame energieprojecten hebben een operationele levensduur van 20 tot 25 jaar, waarna het project moet worden 'gerepowered', wat betekent dat nieuwere, grotere en efficiëntere installaties de oude installaties moeten vervangen. 'Repowering' is in de Richtlijn hernieuwbare energie gedefinieerd als:

'het vernieuwen van hernieuwbare energie producerende elektriciteitscentrales, met inbegrip van de volledige of gedeeltelijke vervanging van installaties of exploitatiesystemen en apparatuur, teneinde de capaciteit te vervangen of de efficiëntie of capaciteit van de installatie te verhogen'.^[47]

Naar schatting bereikt 38 GW aan onshore-windcapaciteit tussen 2021 en 2025 het einde van de normale operationele levensduur van 20 jaar. Het uitschakelen van deze capaciteit in plaats van het verhogen ervan zou tot een substantiële vermindering van de momenteel beschikbare capaciteit voor hernieuwbare energie leiden, wat de situatie op de energiemarkt verder zou verergeren.^[48] Bovendien is repowering een efficiënte manier om de productie van hernieuwbare energie snel op te voeren. Met repowering kunnen locaties met een groot potentieel voor hernieuwbare energie in gebruik blijven, waardoor minder nieuwe locaties voor hernieuwbare energieprojecten moeten worden aangewezen. Middels de repowering van installaties voor windenergie met efficiëntere turbines kan de bestaande capaciteit met minder, maar tegelijkertijd met grotere en efficiëntere turbines worden behouden of verhoogd. Repowering heeft bovendien meer voordelen, zoals het benutten van de bestaande netaansluiting en reeds opgedane kennis van milieueffecten en een waarschijnlijk grotere mate van maatschappelijke aanvaarding.^[49]

Om repowering te versnellen bepaalt de Noodverordening dat de vergunningsprocedure daarvoor, inclusief de vergunningen met betrekking tot de upgrade van activa nodig voor de netaansluiting als de repowering tot een

grotere capaciteit leidt, maximaal zes maanden duurt. Deze termijn van zes maanden is inclusief een milieueffectbeoordeling, als dit is vereist op basis van nationale wetgeving.^[50] Indien de potentiële capaciteitsverhoging van het energieproject met repowering niet meer dan 15% bedraagt, wordt binnen drie maanden na de aanvraag een vergunning verleend voor aansluitingen op het transmissienet of het distributienet, tenzij er sprake is van gerechtvaardigde veiligheidsoverwegingen, of technische incompatibiliteit met de systeemonderdelen.^[51]

Indien voor de repowering van een duurzaam energieproject of de opwaardering van een daarmee verband houdende netwerkinfrastructuur om hernieuwbare energie in het elektriciteitssysteem te integreren, een m.e.r.-beoordeling moet worden uitgevoerd of een MER moet worden opgesteld, dan blijft het milieuonderzoek daarbij beperkt tot een beoordeling van de mogelijke aanzienlijke gevolgen van de wijziging of uitbreiding ten opzichte van het oorspronkelijke project.^[52] Als een repowering van een installatie voor zonne-energie (i) geen extra ruimte inneemt en (ii) de voor de oorspronkelijke installatie vereiste milieumaatregelen worden nageleefd, dan is deze repowering vrijgesteld van eventuele verplichtingen tot het uitvoeren van m.e.r.-beoordeling of het opstellen van een MER.^[53]

4.3.2 Gevolgen voor Nederland?

De bruikbaarheid van de bepalingen over repowering is specifiek afhankelijk van bestaande duurzame energieprojecten die binnen de looptijd van de Noodverordening een aanvraag indienen tot repowering. Daartoe kunnen vooral wat oudere windparken in Nederland behoren. De vraag is of de regels uit de Noodverordening zodanige toegevoegde waarde hebben, dat in de werking van de Noodverordening aanleiding ligt tot repowering.

De versnelling van de vergunningverleningsprocedure naar zes maanden kan tijdswinst opleveren, als voor de vergunningverlening de UOV moet worden toegepast. Dit is in ieder geval de situatie als er een omgevingsvergunning strijdig gebruik (art. 2.1 lid 1 sub c Wabo) of een omgevingsvergunning voor het oprichten of in werking hebben van een inrichting (art. 2.1 lid 1 sub e Wabo) nodig is voor het project. Een vergunningverleningsprocedure van drie maanden, voor de situatie dat de potentiële capaciteitsverhoging niet meer dan 15% bedraagt, levert nog meer tijdswinst op bij toepassing van de UOV. In beide gevallen is er echter in principe geen tijdswinst indien de reguliere procedure voor vergunningverlening moet worden doorlopen. Als voor repowering een omgevingsvergunning strijdig gebruik of milieu nodig is, dan kan het voor een project dus zinvol zijn een aanvraag in te dienen die valt onder de reikwijdte van de Noodverordening.

Eerder in dit artikel is al opgemerkt dat een installatie voor zonne-energie in principe niet zelfstandig m.e.r.- (beoordelings)plichtig is. Als gevolg daarvan heeft de vrijstelling van repowering van zonne-energie installaties dus geen toegevoegde waarde.

In de appreciatie wordt namens het kabinet steun uitgesproken voor versnelling en vereenvoudiging van de vergunningverlening voor vernieuwing en uitbreiding van duurzame energieopwekking. Wel wordt gewezen op mogelijke gevolgen van de ruimtelijke aspecten van windturbines, zoals de hoogte, waarmee de impact op de leefomgeving een punt van zorg is. Een goede inspraakgarantie binnen de beslistermijn van zes maanden is daarom ook een aandachtspunt, evenals voldoende uitvoeringscapaciteit.^[54]

De Noodverordening lijkt er van uit te gaan dat de milieueffecten van een bestaand project per definitie aanvaardbaar zijn. Vanuit die aanname moet bij vernieuwing of uitbreiding van een project ter plaatse alleen gekeken worden naar de andere of grotere effecten ten opzichte van het bestaande project. Dan moet dus de vraag worden beantwoord of de andere of grotere effecten ruimtelijk en milieutechnisch aanvaardbaar zijn, en hoeven de bestaande effecten niet opnieuw te worden beoordeeld in een m.e.r.-beoordeling of milieueffectrapport. Deze beperking in de uit te voeren toetsing bij repowering kan verdedigbaar zijn vanuit de gedachte dat bestaande milieueffecten al zijn verdisconteerd in de leefomgeving en, vooral bij afwezigheid van klachten, op zichzelf dus aanvaardbaar zijn te achten. Niettemin is onduidelijk hoe deze beperking in de toetsing op grond van de m.e.r.-regelgeving doorwerkt naar planologische besluiten of milieuvergunningen. De Noodverordening schrijft immers niet voor dat de toetsing in die kaders ook beperkt blijft tot de uitbreiding daarvan.

Ook in de huidige (rechts)praktijk is het zo dat bij een bestaand project dat wordt uitgebreid, gewijzigd en/of veranderd in de (m.e.r.-)beoordeling enkel de milieueffecten ten opzichte van de bestaande (rechtens legale) situatie worden betrokken. Als een aangevraagde wijziging ertoe leidt dat de milieugevolgen ten opzichte van de eerder vergunde situatie niet toenemen, dan is er nimmer sprake van belangrijke nadelige gevolgen voor het milieu.^[55]

Resumerend kan de Noodverordening van toegevoegde waarde zijn voor repoweringsprojecten, maar dan moeten er wel projecten zijn waarvoor binnen de termijn waarin de Noodverordening van kracht is een aanvraag kan worden ingediend.

4.4 Warmtepompen

4.4.1 Regels in de noodverordening

De Noodverordening beschouwt warmtepompen als cruciaal voor de productie van hernieuwbare verwarming en koeling van omgevingsenergie, met inbegrip van afvalwaterzuiveringsinstallaties en geothermische energie. Door de snelle inzet van warmtepompen waarmee onvolledig benutte hernieuwbare energiebronnen zoals omgevingsenergie, geothermische energie en afvalwarmte van de industriële en tertiaire sectoren, inclusief datacentra, worden geactiveerd, kunnen op aardgas en op andere fossiele brandstoffen gebaseerde ketels worden vervangen door een hernieuwbare verwarmingsoplossing, en kan tegelijkertijd de energie-efficiëntie stijgen. Hierdoor wordt het gebruik van gas voor verwarming in gebouwen en in de industrie versneld verminderd.^[56]

Om de installatie van warmtepompen te versnellen, bepaalt de Noodverordening dat de duur van de vergunningsprocedure voor warmtepompen met een elektrisch vermogen onder 50 MW maximaal één maand mag duren. In het geval van grondwarmtepompen (open en gesloten bodemwarmtesystemen) mag dit maximaal drie maanden zijn.^[57] Verder wordt de procedure voor aansluiting op het transmissienet of het distributienet vereenvoudigd.^[58] Ook hier bestaat de mogelijkheid voor Nederland om bepaalde gebieden of structuren, zoals gebouwen, uit te sluiten van deze bepalingen van de Noodverordening vanwege de bescherming van cultureel of historisch erfgoed of om redenen die verband houden met nationale defensiebelangen of veiligheid.^[59]

4.4.2 Gevolgen voor Nederland?

Het kabinet ziet blijkens de appreciatie (hybride) warmtepompen en andere duurzame verwarmingssystemen ook als een belangrijk onderdeel van de verduurzaming van de gebouwde omgeving. Veel (hybride) warmtepompen kunnen zonder vergunning of met alleen een meldingsplicht worden geplaatst. Voor grote systemen of systemen met grondboringen vindt de overheid een goede borging van andere belangen ook belangrijk, zoals de bescherming van de natuur of het grondwater.^[60] Warmtepompen op woonpercelen kunnen al vergunningvrij worden gerealiseerd. Daarvoor heeft de Noodverordening geen relevantie.

5. Conclusie

Gaat de Noodverordening een wezenlijke verandering teweegbrengen voor de vergunningverlening van duurzame energieprojecten? Waarschijnlijk niet. Het belangrijkste voordeel kan zijn de voorrang die de Noodverordening verwacht in de belangenafweging: dit kan de afweging omtrent de realisatie van een duurzaam energieproject ondersteunen. Als er echter bij voorbaat al geen politiek-bestuurlijke draagkracht is voor een project, dan is het niet de verwachting dat een enkele verwijzing naar de Noodverordening alsnog tot vergunningverlening gaat leiden. Interessant wordt dan de procedure tegen de weigering een vergunning te verlenen: houdt dat besluit stand in een procedure bij de bestuursrechter als de Noodverordening verwacht dat er voorrang wordt verleend aan een duurzaam energieproject?

Een ander potentieel voordeel ligt in de versnelde vergunningverlening voor zonneprojecten, voor zover die niet grondgebonden zijn en wel vergunningplichtig. Dergelijke projecten kunnen profiteren van een versnelde vergunningverlening of zelfs een vergunning van rechtswege. Als laatste kunnen ook repoweringsprojecten potentieel baat hebben bij de Noodverordening, door de versnelde vergunningverlening en mogelijk beperktere onderzoekslast bij een m.e.r.-(beoordelings)plicht. Niettemin geldt hiervoor de vraag of en hoeveel repoweringsprojecten in Nederland in de beperkte geldigheid van de Noodverordening aanvragen gaan indienen. Kortom, de verwachting is dat deze Noodverordening niet de broodnodige versnelling in de realisatie van duurzame energieprojecten in Nederland teweeg gaat brengen.

-
- 1 Erwin Noordover is als advocaat/partner omgevings- en energierecht verbonden aan NewGround Law in Amsterdam.
 - 2 Verordening (EU) 2022/2577 van de Raad van 22 december 2022 tot vaststelling van een kader om de inzet van hernieuwbare energie te versnellen.
 - 3 De Noodverordening trad in werking de dag na die van de bekendmaking ervan in het *Publicatieblad van de Europese Unie*, zie art. 10 Noodverordening. De Noodverordening is op 29 december 2022 gepubliceerd (zie <eur-lex.europa.eu/legal-content/NL/TXT/?uri=CELEX%3A32022R2577>).
 - 4 Art. 9 Noodverordening.
 - 5 Richtlijn 2018/2001 van het Europees Parlement en de Raad van 11 december 2018 ter bevordering van het gebruik van energie uit hernieuwbare bronnen.
 - 6 Art. 4 lid 4 Noodverordening.
 - 7 *Kamerstukken II 2022/23*, 22 112, nr. 3545.

- 8 *Kamerstukken I 2022/23*, 36 286, nr. C.
- 9 Toelichting, p. 3.
- 10 Art. 1 Noodverordening.
- 11 Art. 2 lid 1 sub a Noodverordening.
- 12 Zie over batterij-energieopslagsystemen ook het artikel van H.P. Wiersema & K.M.G. Hamelink in dit nummer ([TBR 2023/87](#)).
- 13 Art. 2 lid 1 sub a Noodverordening.
- 14 Art. 1 Noodverordening.
- 15 Art. 1 Noodverordening.
- 16 Art. 6 Noodverordening.
- 17 *Kamerstukken I 2022/23*, 36 386, nr. D, p. 5.
- 18 Richtlijn tot wijziging van Richtlijn (EU) 2018/2001 van het Europees Parlement en de Raad, Verordening (EU) 2018/1999 van het Europees Parlement en de Raad en Richtlijn 98/70/EG van het Europees Parlement en de Raad wat de bevordering van energie uit hernieuwbare bronnen betreft, en tot intrekking van Richtlijn (EU) 2015/652 van de Raad (*Renewable Energy Directive III*).
- 19 Richtlijn 2009/147/EG van het Europees Parlement en de Raad van 30 november 2009 inzake het behoud van de vogelstand (Vogelrichtlijn).
- 20 Richtlijn 92/43/EEG van de Raad van 21 mei 1992 inzake de instandhouding van de natuurlijke habitats en de wilde flora en fauna (Habitatrichtlijn).
- 21 Richtlijn 2000/60/EG van het Europees Parlement en de Raad van 23 oktober 2000 tot vaststelling van een kader voor communautaire maatregelen betreffende het waterbeleid (Kaderrichtlijn Water).
- 22 Art. 6 lid 4 Habitatrichtlijn; Art. 2.8 lid 4 Wnb.
- 23 Art. 16 lid 1 sub c Habitatrichtlijn; Art. 3.8 lid 5 sub b onder 3 Wnb.
- 24 Art. 9 lid 1 sub a Vogelrichtlijn; Art. 3.3 lid 4 sub b onder 1 Wnb.
- 25 Art. 4 lid 7 Kaderrichtlijn Water.
- 26 Art. 3 lid 2 Noodverordening.
- 27 *Kamerstukken I 2022/23*, 36 286, nr. C, p. 2.
- 28 Zie hierover E.M.N. Noordover & C.M. Walgemoed, 'Windturbines en ecologie: soortenbescherming (II)', *NTE* 2016/5.
- 29 *Kamerstukken II 2022/23*, 22 112, nr. 3545, p. 2.
- 30 Art. 3:2 respectievelijk art. 3:46 Awb.
- 31 Art. 2.8 lid 3 Wnb respectievelijk art. 3.3 lid 4 sub c en art. 3.8 lid 5 sub c Wnb.
- 32 Art. 2 lid 2 Noodverordening.
- 33 Art. 4 lid 1 Noodverordening.
- 34 Richtlijn 2011/92/EU van het Europees Parlement en de Raad van 13 december 2011 betreffende de milieueffectbeoordeling van bepaalde openbare en particuliere projecten (m.e.r.-richtlijn).
- 35 Art. 4 lid 1 Noodverordening.
- 36 Art. 4 lid 2 Noodverordening.
- 37 Art. 4 lid 3 Noodverordening.
- 38 Art. 4 lid 4 Noodverordening.
- 39 Art. 2 onder 6 van Bijlage II Bor.

- 40 Toelichting, p. 8.
- 41 Art. 3:18 Awb.
- 42 Toelichting, p. 11.
- 43 Art. 4:13 lid 2 Awb.
- 44 Toelichting, p. 12.
- 45 *Kamerstukken II 2022/23, 22 112, nr. 3545, p. 3.*
- 46 ABRvS 14 augustus 2019, [ECLI:NL:RVS:2019:2770](#).
- 47 Art. 2 onder 10 Richtlijn hernieuwbare energie.
- 48 Overweging 14 Noodverordening.
- 49 Overweging 13 Noodverordening.
- 50 Art. 5 lid 1 Noodverordening.
- 51 Art. 5 lid 2 Noodverordening.
- 52 Art. 5 lid 3 Noodverordening.
- 53 Art. 5 lid 4 Noodverordening.
- 54 *Kamerstukken II 2022/23, 22 112, nr. 3545, p. 3.*
- 55 ABRvS 13 december 2017, [ECLI:NL:RVS:2017:3448](#).
- 56 Overweging 17 Noodverordening.
- 57 Art. 7 lid 1 Noodverordening.
- 58 Art. 7 lid 2 Noodverordening.
- 59 Art. 7 lid 3 Noodverordening.
- 60 *Kamerstukken II 2022/23, 22 112, nr. 3545, p. 3.*